

Nermin SARAL

Öğretim Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, saralusta@ktu.edu.tr, Trabzon-Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5224-2525>

Fatma KOÇ

Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, f.koc@hbv.edu.tr, Ankara-Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3267-5366>

Rize-Hemşin El Örgüsü Çoraplarının Kompozisyon Özelliklerinde Simetri Kullanımı

Özet

El örgüsü çoraplar ve çorap örücülüğü, üretimi günümüzde de devam eden, el ile veya basit araçlar ile üretilen, motiflerinde üreticisinin duygu ve düşüncelerini aktardığı düşünülen bir halk sanattır. Anadolu'nun tüm bölgelerinde halk kültürünün önemli bir parçası olan el örgüsü çoraplar ve çorap örücülüğü; malzemesi, üretim şekli, renkleri, motifleri, kompozisyon özellikleri, kullanım şekli ve kullanıcıları ile birlikte yaşayan kültür hazinesi olarak kabul edilmektedir. Her ne kadar malzemesi, biçimi, kullanım amacı benzer özellikler gösterse de ait olduğu bölgenin ve yörenin kültürel değerleri ile şekillendirilen motif ve kompozisyon özellikleri ve kullanılan renkleri ile el örgüsü çoraplar, önemli ölçüde kültürel ayırmacılık taşımakta ve yöresel imza olarak kullanılabilecek coğrafi işaretler olarak kabul görmektedir. Bu çalışma; Rize ili Hemşin yöresine ait çorapların yöreye ait motiflerinin üreticileri tarafından çorapların üzerine yerleştirilmesiyle oluşturulan kompozisyon özelliklerinin belirlenmesi ve kompozisyonlardaki simetri kullanımının nasıl olduğunun araştırılması amacı ile planlanmış ve yürütülmüştür. Toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşma amacını hedefleyen tarama yöntemi ile ele alınıp, değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen tüm veriler, nitel ve nicel veri analizi ile karma yöntem kullanılarak sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: El Örgüsü Çorap, Rize/ Hemşin, Simetri, Gelenek, Motif, Kompozisyon

Use Of Symmetry In The Composition Features Of Rize-Hemşin Hand-Knitted Socks

Abstract

Hand-knitted socks and socks knitting are folk art that is still being produced today, produced by hand or with simple tools, and is thought to convey the feelings and thoughts of the producer in its motifs. Hand-knitting socks and socks knitting, which are an important part of folk culture in all regions of Anatolia, are considered a living cultural treasure with their material, production method, colors, motifs, compositional features, usage method and users. Although their material, form and purpose of use Show similar characteristic, hand-knitted socks, with their motif and compositional features shaped by the cultural values of the region and district they belong to and the colors used, carry a significant cultural distinctiveness and are accepted as geographical indications that can be used as a local signature. This study was planned and conducted to determine the compositional features of socks belonging to the Hemşin region of Rize province, created by placing regional motifs on the socks by their producers, and to investigate how symmetry is used in the compositions. The collected data was handled and evaluated with the scanning method, which aims to reach concepts and relationships that can explain them. All data obtained in the study were concluded using a mixed method with qualitative and quantitative data analysis.

Keywords: Hand-Knitted Socks, Rize/Hemşin, Symmetry, Tradition, Motif, Composition.

1. Giriş

Geleneksel çorap örücülüğü, özellikle Anadolu, Kafkasya, Orta Asya ve Avrupa'nın farklı bölgelerinde kültürel motifler ve özgün tekniklerle gelişmiş, ait olduğu yörenin özgün kültürel değerleri ile biçimlenmiş ve kullanılmış gelenekli bir halk sanatıdır. El örgüsü çoraplar, yöreye ait motifleri, kullanılan renkleri, yüzeye uygulanan kompozisyonları ve örgü teknikleri ile yalnızca ayağa giyilen bir giysi parçası değil, aynı zamanda önemli bir anlatım aracı olarak kullanılmışlardır. Antropolog Mead (1963) kültüre ait değerler ile ilgili bir araştırmasında *“bir kabilenin bir başka kabileden almış olduğu bir olguyu, bu formun daima değişik bir sosyal ve kültürel anlamlar üzerine oluşturulduğu ve bu yüzden objelerin hiçbir zaman bire bir aynı olmadığı”* şeklindeki ifadesiyle, toplumların geçmişteki yaşamışlıkları ile elde edilen kültür birikimlerinin sadece o kültüre ait olabileceği, birbirine çok benzer gelenekli toplumlarda bile önemli farklılıkların olmasının olağan olduğunu söylemek mümkündür.

Kültürel anlamı açısından düşünüldüğünde giyinme, gelenekli toplumlarda bir önceki kuşağın bedeni üzerinde başlayıp, değişikliklerle bir sonraki kuşağın bedenlerine aktarılan ve gelecek kuşaklarla devam ettirilen bir yolculuk gibidir (Koç ve Koca, 2019, s.168). İnsanlar belirli bir gruba dâhil olabilmek için veya kendi kişiliğini ifade etmek için giysilerinde ve bunlarla birlikte kullandıkları aksesuar ve tamamlayıcılarda farklı biçimler, renkler kullanabilmekte ve bunlara anlamlar yüklemektedirler. Söz konusu anlamları kullanarak da benzersizliklerini pekiştirmektedirler (Craik, 1998, s. 206). Giysiler ile giysilere ilişkin tamamlayıcı unsurları süslemek amacıyla kullanılan objelere yüklenen anlamlarla, yansıttıkları mesajlar toplumların yapısına göre çeşitlilik göstermekle birlikte, nazar, bereket, şans, kısmet vb. sembolleri hâline gelmiş objelerin genellikle ortak olduğu, ancak yörelere göre çeşitliliklerin arttığı, pek çok çalışmada görülebilmektedir (Koca ve Kırkıncıoğlu, 2021, s. 199). Anadolu'da çoraplar ve çorap örücülüğü, giysilerin en önemli tamamlayıcıları arasında yer alırken, üzerine işlenen motifler, motiflerin dizilimi ile çorapların yüzeyinde oluşturulan kompozisyonlar ve kullanılan renkler her yörenin kendine has kültürel birikimlerinin ve benzersizliklerinin kanıtları niteliğindedir.

Çorap ile ilgili ilk buluntu keçeden yapılmış konç bölümü koçboynuzu motifi ile işlenmiş çorapların varlığı Orta Asya'da M.Ö. 7- 8. yüzyıllar arasında yaşayan Hunlara ait Pazırık kurganından çıkarılmıştır (Diyarbakirli,1972,s. 16). El örgüsü sanatının ilk olarak nerede veya ne zaman uygulandığı bilinmemekle birlikte, örülmüş tekstil parçaları olarak tanımlanan en eski örneklerin M.S. 256'dan önceye dayandığı tahmin edilen, Suriye antik kenti Dura Europos'ta bulunmuştur. Bu örgüler hangi ürünün parçası olduğu bilinmemekle birlikte, günümüzde Yale Üniversitesi koleksiyonunda bulunmaktadır (Bush,2011,s.14). Orta Asya'da bulunan eserlerden sonra çorapların en eski örgü örneklerine ve bulgularına Mısır mezar yerleşkelerinde rastlanmıştır. Başparmağı ayırık kırmızı yün çoraplar klasik örme örneklerini oluşturmuş en eski örnek olarak günümüzde Londra'da Victoria Albert Müzesi'nde sergilenmektedir (Tavman, 1994, s.112).

El örgüsü çoraplar; kullanım amacına göre, gündelik kullanıma (kadın, erkek ve çocuk ölçülerinde), törenlerde ve özel günlerde kullanımına (çeyiz, gelin ve damat, yol, töre, asker çorapları vb.), malzemesine (yün, pamuk, tiftik ve sentetik çoraplar), örgü tekniğine (renkli desenli, ajurlu, düz ve desenli örgü) göre çeşitlenmektedir (Akpınarlı, 1995, s.17). El örgüsü çorapların üzerinde yer alan motifler, giyenin ait olduğu toplumu, yöreyi, köyü yansıtan yöresel ve kültürel sembol olmanın yanında kullanılan renkler, motifler dinsel ve büyüsel inancı simgelemektedir. Aynı zamanda sosyal ve medeni durumu belirlemede, duygu ve düşüncelerin aktarılmasında da rol oynamaktadır (Arslan ve Akpınarlı, 2020, s.166).

Gelenekli kültürlerde kullanılan el örgüsü çoraplar genellikle beş şiş ile örülmekte, geometrik, bitkisel (floral) veya sembol motiflerle süslenmektedir. Bereket, nazar, aşk gibi temaları içeren ve yün ipliklerle örülen çoraplar soğuk iklime karşı koruma sağlamaktadır. Çoraplarda kullanılan semboller, sadece süsleme amacıyla değil, aynı zamanda bir kültürün, toplumun inançlarını ve yaşam biçimini yansıtmak amacıyla kullanılmıştır. Çiçek desenleri doğa ve yaşamı, geometrik desenler düzen ve dengeyi, hayvan desenleri güç, koruma ve doğa ile bağlantıyı simgeler. Desenlerde

kullanılan renkler ve yönler semboliktir. Kırmızı renk canlılık ve enerjiyi simgelerken, mavi renk huzur ve sakinliği ifade etmektedir. Desenlerin belirli yönlere yerleştirilmesi, işaret ettiğine inanılan yönler (doğu-batı gibi) ve yerler ile ilgilidir (Özbel, 1945, s.14). Çorap kompozisyonu, bir veya daha fazla motif türünün birleştirilmesiyle oluşturulmaktadır. Bu kompozisyon renkli çoraplarda; orta, serpme, köşe ve kenar olarak dört bölüme ayrılmaktadır. Tek renk örülen çoraplar ise, serpme ve kenar olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Motifler bir araya gelerek kompozisyonu oluşturmaktadır (Özbel, 1980, s.8).

El örgüsü çorapların en belirgin özellikleri objeler yani motiflerdir. Çoraplarda kullanılan motif ve semboller yöresel tanımlamayı sağlayan kültürel görevler üstlenmişlerdir. Bunlar; çorabı giyenin bağlı olduğu toplumu ve köyünü yansıtır, kullanılan renk ve motifler dinsel ve büyüsel inanmaları içerdiğinden giyen bireyin korunduğuna inanılır. Sosyal ve medeni durumu belirler, kıymetli hediye sayılır, anlatılmak istenen duygu ve düşüncelerde iletişim aracı olur, toplumda yaşanan unutulmayan olayları anlatır (Akpınarlı ve Ortaç, 2008). Koç ve Koca, 2016, s.759) gelenekli giysiler ile ilgili yapmış oldukları bir çalışmada “giysiler ve giysilere ilişkin unsurlarda üzerindeki herhangi bir imge, işaret veya giyinme biçiminden kaynaklanan özelliklerin içine gizlenmiş, kullanıldığı toplum tarafından algılanabilen anlamlar ve mesajlar yansıtmaktadır. Gelenekli toplumlarda bedene giyilen, giysi katmanları, süsleme unsurları, renkler ve biçimler bireysel değil toplumsal çizgiler gibidir. Oluşturulan her bir obje veya davranış biçiminin bir anlamı olduğu düşünülmelidir” şeklindeki ifadeleri giysilerde kullanılan motif, işaret veya imgelerin gelenekli toplumlarda önemli anlatım unsuru olduğunu vurgulamışlardır.

Sanat eserlerindeki estetik ve güzellik unsurlarının ortaya çıkması tasarım öğelerinin varlığı ile tanımlanabilir. Yoğun bir şekilde kullanıldığında sıkıcı, monoton ve sıradan, doğru yoğunlukta ve doğru yerde kullanıldığında güzelliği ve estetiği ortaya çıkardığı düşünülen tasarım öğelerinin bir maddesi de simetridir. Hermann Weyl (1989) simetriyi, “Geçmişten bugüne evreni anlamaya çalışan insanlığın, algıladığı düzen, güzellik ve kusursuzluğu tanımlayabilmek adına ürettiği bir fikirdir” şeklinde tanımlamıştır.

Simetri, tüm bir nesnenin nitel bir dengeden kaynaklanan armonik durumunu tanımlamakta ve yaygın anlamıyla, bir nesnenin çeşitli parçaları arasındaki birbirine eş olma, birbirine benzeme ve birbirini tutma durumları için kullanılmaktadır (Lederman ve Hill,2004). Washburn ve Crowe (1988), simetri ile ilgili yapmış oldukları çalışmalarında simetriyi, bir model içindeki tekrar eden motiflerin düzenlenmesini sınıflandırmak için kullanılan simetri analizi, kristal kafesler, astronomik nesneler, çiçekler ve insanlar da dahil olmak üzere doğadaki simetriyi analiz etmek için de kullanılmaktadır” şeklinde tanımlamışlarken simetri varlığının yaşamımızın her alanında gözlenebilen değerler olduğunu vurgulamışlardır.

Simetri bir üründe denge ve orantıyı ölçmek ya da tarif etmek için kullanılan kavramdır. Başka bir deyişle, iki nesnenin birbirine benzemesi ve uyumu olarak da söylenebilir. Estetik açıdan simetri, iki farklı nesnenin birbirine benzemesinde mükemmeliyet ve güzellik arayışının yansımasıdır. Matematikte ise, kesin ve iyi tanımlanmış biçimsel sistemin kurallarına uygun denge ve orantı olarak ortaya çıkmaktadır. Bir düzeneğin ya da dizimin simetrik olarak kabul edilebilmesi için matematiksel işleme ihtiyaç duyulur. Bir üyeden diğeri elde edilebiliyorsa ya da tersi iki üyenin birbirine göre simetrik olduğu söylenebilir (Perchegani, 2015, s.14). Denge, bakan kişinin gözünü bir noktadan diğerine yönlendiren ve görsel bir huzur yaratan önemli bir tasarım ilkesidir. Simetrik ve asimetrik denge olarak ikiye ayrılır. Simetrik dengede eserin ortasında bir eksen vardır ve bu eksen de sağ-sol, üst-alt ya da ön-arka gibi unsurlar birbirine benzer şekilde yerleştirilirken, asimetrik dengede eserin unsurları farklı boyutlarda, renklerde veya dokularda olabilir; ancak bunlar yine de bir denge oluşturacak biçimde yerleştirilir (Orvirk ve Stinson, 2017).

Simetri, toplumların kültürel birikimlerinin oluşturulmasında tasarım ögesi olarak kullanılmış ve ait olduğu kültürün sanatsal ve estetik algısını, bilimsel birikim ve gelişkenliğini önemli ölçüde etkilemiştir. Simetri bazı kültürlerde günlük hayata dair ikonik ifadelerden tamamen sıyrılarak, kavrayışı zor yüzey düzenleri oluşturmak amacıyla; yapının pratik işlevine eklenmiş sembollerle kusursuz bir düzeni işaret eder (Gülfidan, 2022, s.13). Simetri, çeşitli kültürlerin

tasarlama ve üretme yaklaşımlarının değerlendirilmesinde nicel verilere ulaşmak için sistematik yöntemler önerir. Çeşitli kültürel örneklerde simetrinin tasarımda kullanım biçimleri ile hem ilgili kültürün evreni algılama biçimlerine, hem de bu kültürlerin katıldığı toplumlar arası ilişki şekilleri ve bilgi akışlarına ışık tutabilmektedir. Ayrıca simetrinin tasarım öğelerinde kullanımı toplumların teknik becerileri ve dünya görüşleriyle ilgili de izler taşımaktadır. Kültürle birlikte gelişimini sürdüren bir tasarım aygıtı olarak değerlendirilebilecek simetriyi kimi topluluklar tılsımlı olduğuna inandıkları ya da görünüş olarak cazip buldukları için kullanmışlardır (Makovicky, 2016; Washburn ve Crowe, 1988).

Simetri terimi bir bütünün bir kısmının diğer kısımlarına ya da biçimin kendisine benzemesi durumunu tanımlar. Bir bütünlüğe ait parçaların bir ölçüde birbirini tutması ya da dengelemesi gibi sezgisel olarak kavranabilir ve ölçülebilir durumlarla ilgili kıyas belirtir. Yaşadığımız çevrede her yerde karşımıza çıkan simetrinin, tasarım söz konusu olduğu zaman adı daha sık duyulmaktadır.

El örgüsü çoraplardaki örgü teknikleri, motif özellikleri, renkler ve renk armonileri ile motiflerin ve kompozisyon diziliminde kompozisyonlarda denge unsuru önem taşımaktadır. Anadolu'nun pek çok bölgesinde yöresel giysiler ile birlikte ayağa giyilen giysi tamamlayıcıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da el örgüsü çorapların üzerindeki motifler, renkler ve yüzeyde oluşturulan kompozisyonlar ve kullanılan örgü teknikleri birbiri ile benzerlik göstermesine rağmen her yörenin yöresel özelliklerini içinde barındıran o yörenin kültürel değerlerini, farklı kültürler ile etkileşimlerinin derecesini ve işaretlerini yansıtarak farklılıkları açıkça tanımlanabilen yöresel el örgüsü çorap örnekleri kültürel zenginliği yansıtan kültür hazineleridir. El Örgüsü çorap örücülüğünün en güzel örneklerinin yer aldığı birbirinden farklı desen ve kompozisyonların uygulandığı, renk çeşitliliğinin ve örme tekniği ile Türk halk kültürünün önemli değerleri arasında kendine ait özellikleri ile diğer bölgelerden kendini ayırarak farklılık gösteren Rize ili Hemşin ilçesinde üretilen ve kullanılan el örgüsü çoraplardır.

Geleneksel Rize-Hemşin çorapları ve çorap örücülüğü kendine ait renk birleşimleri, karakteristik motifleri ve motiflerin çorap üzerine diziliminden oluşan kompozisyon özellikleri yöreye ait imza niteliğindedir. Yöresel motifler kullanılarak çoraplar üzerinde kompozisyonların oluşturulması simetrinin farklı kullanımlarını ortaya çıkararak, motifin yöreye ait karakteristik özelliklerini vurgulamada ve öne çıkartmada önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Söz konusu çoraplar kullanılan malzeme, renk armonisi, motif ve kompozisyon özellikleri açısından coğrafi işaret olarak **“Rize-Hemşin çorapları”** olarak tanımlanmış ve yöreye ait kültür değerleri literatüre dahil edilmiştir.

Görsel 1. Rize-Hemşin İlçesinin Haritadaki Yeri

Ülkemizin Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Rize'nin doğusunda, şehir merkezine 57 km, denize 19 km uzaklıkta yer alan, yüzölçümü yaklaşık 120 km² olan Hemşin, yeşil doğası, dağları ve yaylaları ile tanınan, Fırtına Dersi boyunca uzanan tarihi geçmişi ve kültürel birikimleri ile önemli bir ilçedir (http.4). Bizans'ın 8. Yüzyılda Araplarla olan savaşından kaçan Ermenilerin bu bölgeye yerleştikleri ve zaman içinde bölge halkıyla birlikte yaşadıkları düşünülmektedir (Simonian, 2007). Hemşin'in adı Mitolojik dönemlerde Dambur'dur ve merkezi bugün ki Hala Köyü civarındır (http.2).

Bölge, Roma ve Bizans dönemlerinden Osmanlı İmparatorluğu'na kadar çeşitli medeniyetlerin izlerini taşıyor (http.3) Hemşin'in ekonomisi ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Çay ve fındık üretimi yapılan Hemşin, doğal güzellikleri ve tarihi yapılarıyla da dikkat çekmektedir. El örgüsü çorap ve patiklerdeki motifler bölgenin özgün kültürel unsurlarındandır ve coğrafi işaretli olarak tescillenmiştir.

Bu çalışma; Rize ili Hemşin yöresine ait çorapların yöreye ait motiflerinin üreticileri tarafından çorapların üzerine yerleştirilmesiyle oluşturulan kompozisyon özelliklerinin belirlenmesi ve kompozisyonlardaki simetri kullanımının nasıl olduğunun araştırılması amacı ile planlanmış ve yürütülmüştür. Toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşma amacını hedefleyen tarama yöntemi ile ele alınıp, değerlendirilmiştir. Araştırmada elde edilen tüm veriler, nitel ve nicel veri analizi ile karma yöntem kullanılarak sonuca ulaşılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, Rize-Hemşin'de günümüzde de devam eden çorap örücülüğü ele alınmış, elde edilen veriler ışığında araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda kaydedilerek 54 Hemşin çorabı yöreye ait motiflerin kullanımı ile oluşturulan kompozisyon özellikleri açısından sınıflandırılmış ve çoraplarda yöreye ait motiflerin oluşturduğu kompozisyonlarda kullanılan simetri çeşitlerinin belirlenerek alanın gerektirdiği sistematik ile incelenmiştir. Araştırma verilerinin elde edilmesinde öncelikle kaynak kişilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak çorap örücülüğünde kullanılan hammadde-malzeme, örme teknikleri ve motifler hakkında bilgi alınarak, araştırmaya konu olan çoraplar fotoğraflanmış, gruplandırılmış ve konuyla ilgili literatür araştırmaya eklenerek araştırma amacına yanıt verecek şekilde incelenerek yorumlanmıştır. Araştırmaya konu edilen çoraplarda kullanılan motiflerin simetrik özelliklerinin analiz edilmesi ve çalıklı çoraplar araştırma kapsamı dışı bırakılmıştır. Araştırma amacına ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1. Rize ili Hemşin yöresi el örgüsü çoraplarının teknik ve estetik özellikleri nasıldır?
2. Rize ili Hemşin yöresi el örgüsü çoraplarının kompozisyon özelliklerinde simetri nasıl kullanılmıştır?

Araştırmada Rize-Hemşin yöresine ait çoraplarda motiflerin oluşturduğu kompozisyonların simetri açısından değerlendirilmesi, yöresel kültür değerlerinin belirlenmesi, sınıflanması ve yöresel tasarım disiplini ve estetik algısı aracılığıyla yapılacak ve değişimi etkileyen araştırmalara, örnek oluşturabilecek zemin hazırlaması açısından son derece önemlidir. Ayrıca bu tespitlerin yapılması şüphesiz tasarımcılar için özgün fikirlerin oluşturulması ve geliştirilmesinde de önemli katkı sağlayacak kaynaklar olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

2. Yöntem

Bu araştırmada, Rize ili Hemşin ilçesinde geleneksel el örgüsü çorapların motif ve kompozisyon özellikleri bakımından incelenerek simetri analizi yapılmıştır. Araştırma materyalini Hemşin ilçesinde ulaşılabilen 54 adet Hemşin çorabı oluşturmaktadır.

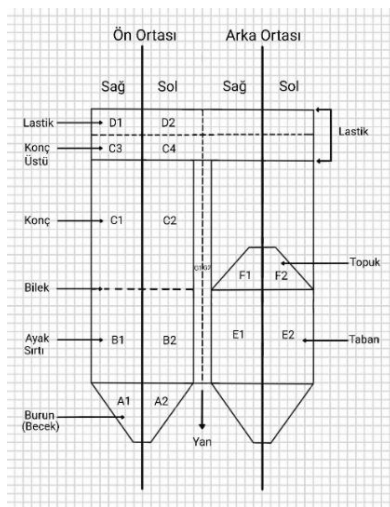
Araştırmanın evrenini; Rize ili Hemşin yöresinde halkın kendi kültür malzemelerini kullanarak estetik değerleri ile geliştirdikleri ve üreterek kullandıkları el örgüsü kadın çorapları, örneklemine ise yörede farklı teknik, renk ve kompozisyon özellikleri açısından sınıflandırılan 54 kadın çorabı oluşturmaktadır. Araştırmacılar tarafından yörede tespit edilen Rize-Hemşin çorabı motif ve kompozisyon özelliğinin dışında yer alan çoraplar kapsam dışı bırakılmıştır.

Saha araştırması ile Rize ili Hemşin ilçesine ziyaret gerçekleştirilmiş, Rize-Hemşin ilçesinde örülmekte olan çorapların kompozisyon özellikleri belgelenerek kayıt altına alınmıştır. Geleneksel el örgüsü çorap üreticisi, kursiyer ve usta öğreticilerden konuyla ilgili bilgi alınmıştır. Kaynak kişiler ile görüşmeler yapılarak, konuyla ilgili literatürden yararlanılmıştır. Araştırma problemi ve örneklem açısından bakıldığında veri toplama araçları ve ulaşılan verilerin simetrik açıdan analizi doğrultusunda bu araştırma nicel bir araştırmadır. Araştırmada, fotoğraf, dergi, kitap, film, video ve internet sayfaları gibi kaynakların görsel olarak incelenmesini sağlayan görsel analiz yöntemi, alan araştırması sırasında ise yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Araştırma kapsamına alınan 54 el örgüsü kadın çorabının kompozisyon özellik verilerinin elde edilmesinde Washburn ve Crowe'nin, (1988) simetrisinin kültürel formları ile ilgili yapmış olduğu çalışmada tanımladığı ve kültürel formlardaki kompozisyonların simetri analizinde kullanılan dört simetri çeşidi kullanılmıştır. Washburn ve Crowe'nin, çalışmasında kültürel formlardaki kompozisyonlarda kullanılan simetri türlerini aşağıdaki şekilde sınıflamışlardır. Bunlar yansıma, öteleme, dönme ve ötelemeli yansıma simetrisidir. Çalışmada Rize-Hemşin el örgüsü kadın çoraplarında kullanılan yöresel motifleri ile yüzeyde oluşturulan kompozisyon özellikleri öncelikle motif türü açısından gruplandırılmış, çorapların bölümleri üzerinde oluşturulan kompozisyon özelliklerindeki simetri kullanımının nasıl olduğunun belirlenmesi için her bir simetri kategorisinde tablolar oluşturulmuş ve bu tablolar alanın gerektirdiği sistematik ile yöresel özellikleri açısından yorumlanmıştır.

Simetri analizinin yapılmasında araştırma kapsamına alınan çoraplardaki simetrisinin analiz edilmesi için hazırlanan tabloların oluşturulmasında Eroğlu ve Akpınarlı'nın, (2023) yapmış olduğu "Makedonya Örmek Kültüründe Hayvan Figürlü Çoraplar" adlı çalışmada yapılan gruplama göz önünde bulundurulmuştur. Verilerin analiz edilmesinde öncelikle yörede kullanılan çoraplar üzerinde kullanılan motif özelliklerine göre gruplandırılmış ve Rize-Hemşin yöresi çoraplarında uygulanan teknik ve yapısal özellikler dikkate alınarak çoraplar üzerindeki kompozisyon alanları burun (becek), ayak sırtı, konç, lastik (lastik-konç üstü) taban, topuk ve yandan oluşan 7 bölüm ve 8 ölçme alanı olarak belirlenerek, simetri analizi için kodlar verilmiştir (Şekil 1-Tablo1). Çorapların üzerindeki kompozisyonlarda kullanılan motif özellikleri ise, figürlü, nesnel, bitkisel (floral), geometrik ve sembolik motifler olarak anlamlarına göre ayrıca gruplandırılmıştır.

Çorapların kompozisyon özelliklerinin simetri analizini yapabilmek için ölçme aracının hazırlanmasında, çorap üzerinde, ön ve arka ortası işaretlenmiş, sağ ile solda bulunan noktaların çorabın ön ve arka ortası çizgisine olan uzaklıkları ölçülmüştür. Çorapların sağ ya da sol simetrik değerlendirmelerinin daha anlamlı verilebilmesi için çorap fotoğrafları üzerinde ön ve arka ortası kullanılmıştır. Sağ ve sol taraftaki noktaların ön ve arka ortasına uzaklıkları karşılaştırılmıştır. Çorap ön ve arka ortası çizgisi çizildikten sonra, buna paralel enine ve boyuna dik çizgiler çizilerek çorabın simetrisi değerlendirilmiştir. Bu çizgilerin, çorabın sağ ve sol tarafına aynı ölçü aralıklarıyla ön ve arka ortası çizgisine paralel çizilmesi; bunların ön ve arka ortası çizgisine olan uzaklıklarının aynı olması, simetri açısından önem taşımaktadır.

		KOD	
NO	ÖLÇME ALANI	Sağ	Sol
1	Burun (Becek)	A1	A2
2	Ayak Sırtı	B1	B2
3	Konç	C1	C2
4	Lastik	C3	C4
	Konç Üstü	D1	D2
5	Taban	E1	E2
6	Topuk	F1	F2
7	Yan	G1	G2

Şekil 1. Rize- Hemşin El örgüsü Çorapları Simetri Alanları ve Kodları Ölçme Aracı

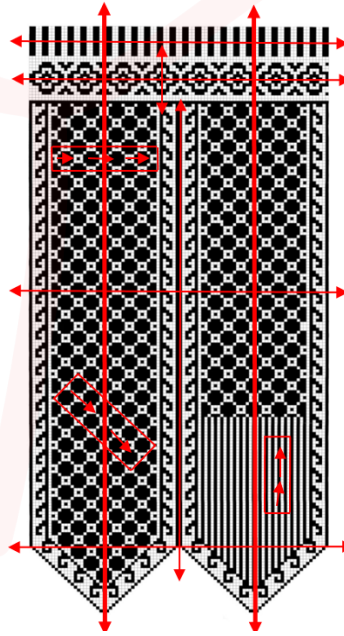
Tablo 1. Ölçek Üzerinde Belirlenen Ölçme Alanları ve Kodları

Çorapların kompozisyon özelliklerinin simetri analizinde Washburn ve Crowe'nin, (1988) "Symmetries of Culture: Theory and Practice of Plane Pattern Analysis", adlı çalışmasında tanımlanan ve araştırma verilerinin elde edilmesinde kullanılan simetri analizinde kullanılan sınıflama aşağıda özetlenmiştir.

Şekil 2. Öteleme Simetrisi	Şekil 3. Yansıma (ayna) Simetrisi	Şekil 4. Dönme Simetrisi	Şekil 5. Ötelemeli-Yansıma Simetrisi

Tablo 2. Simetri Türleri

1. Bir düzlem üzerinde birimlerin art arda aynı yönde tekrarına dayanan simetri türüne "öteleme simetrisi" denir. Bu simetri türünde bir eksen boyunca düzenli olarak üst üste binen elemanlar, bu nedenle düzenli olarak tekrarlanır. Tekrar sonucunda ortaya çıkan desen simetriktr. Öteleme adı verilen bu tekrarlama sadece bir simetri çeşidi değil, aynı zamanda desen kavramının kalbi olarak tanımlanmaktadır (Şekil 2).
2. Bir düzlem etrafındaki her noktayı L doğrusundaki ayna görüntüsüne alan izometriye L doğrusundaki "yansıma (ayna) simetrisi" dir. Burada L doğrusu birimlerin yansımalarının aynası veya eksenidir (Şekil 3).
3. Bir düzlem üzerinde birimlerin belirli açılarda ileriye ve aşağı yukarı şeklini koruyarak döndürülmesine dayanan "dönme simetrisi" dir (Şekil 4).
4. Bir düzlem üzerinde birimlerin belirli bir çizgi üzerine ileri ve aşağı yukarı yansıtılarak tekrarlanması "ötelemeli-yansıma simetrisi" dir (Şekil 5). Ötelemeli yansıma simetrisinde birimler belirli bir çizgide çizgiye paralel yönde ve ileri doğrultuda kaydırılınca tekrarlar kendisiyle çakışır (Washburn ve Crowe,1988).

Ön Ortası

Arka Ortası

Şekil 6. Rize-Hemşin Çorap Kompozisyon Özelliklerinde Kullanılan Görsel Analiz Simetri Ölçeği

Araştırmada, Hemşin çoraplarının sistemli bir şekilde incelenebilmesi için çoraplar üzerinde "Ölçme Alanları ve kodları" (Şekil 1-Tablo 1) belirlenmiştir. Araştırmaya, belirli noktalar arasındaki simetrik ilişkilerin tespiti için "görsel

analiz ölçeği” hazırlanarak başlanmıştır. Görsel analiz ölçeği çoraplardaki simetri özellikleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Çorap kompozisyonundaki kırmızı simetri okları, motiflerin ilerleyişini göstermektedir. Kompozisyonda yer alan ve dikey, yatay ve diyagonal biçimde ilerleyen dikdörtgen içindeki oklar öteleme simetrisini göstermektedir. Arka ve ön ortası çizgisi ise sağ ve sol tarafın yansıma simetrisini ölçmek için kullanılmıştır (Şekil 6).

3. Bulgular ve Yorum

3.1.Hemşin Çorapları

Geleneksel Türk el sanatlarından biri olan Hemşin çorabı, özellikle Karadeniz Bölgesi’nde, Rize’nin Hemşin ilçesine özgü bir örf ve geleneği temsil etmektedir. Bu çoraplar, bölgenin el işçiliğini ve kültürel mirasını yansıtan önemli bir giyim unsurudur. Sevil BEKAR (KK1)’a göre, “Rize-Hemşin çorapları, genellikle organik yün ve pamuk ipliğinden örülmektedir”. Geleneksel olarak Hemşinli kadınlar tarafından evlerde ve halk eğitim merkezlerinde örülen bu çoraplar, günlük hayatta kullanılmaktadır.

Hemşin çoraplarının en çok dikkat çeken özelliği, kullanılan renk ve desenlerin zenginliğidir. Bu çoraplar genellikle çok renkli ve çeşitli geometrik ve bitkisel (floral) desenlerle süslenmektedir. Desenlerin farklı anlamları olduğu ve belirli bir kültürel kodu taşıdığı düşünülmektedir. Bu çoraplar, kırsal yaşamın veya doğanın çeşitli özelliklerini simgelemenin yanında geleneksel bir anlam da taşımaktadır.

Hemşinliler Orta Asya’dan Türk boylarındandır ve folklorik özelliklerini günümüze kadar taşımışlardır. Hemşin Çorabı da bunlardan birisi olup 1879 ve 1881 tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesinde Hemşin’de çorap üretilip satıldığı belirtilmektedir.

Rize-Hemşin çorabının karakteristik renkleri kırmızı, mavi, yeşil ve beyazdır. Ayrıca motiflerin belirgin olabilmesi için kontrast renkler seçilir. Genellikle zeminde beyaz ve sarı gibi açık renkler, motiflerde baskın ve koyu renkler kullanılır (http.5).

Rize-Hemşin çoraplarının yapımında özel bir teknik kullanılmaktadır. Genellikle beş şiş ile örülen bu çoraplar, ustalık gerektiren bir sürece sahiptir. Çoraplar sadece giyim eşyası olarak değil, kültürel miras olarak ta değer taşımaktadır. İlçe ekonomisine katkısı olan Rize-Hemşin çoraplarına özellikle turistler ve koleksiyoncular tarafından büyük ilgi duyulmaktadır.

Yıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan Rize-Hemşin çorabı çeşitleri temelde “tek telli” ve “iki telli” olarak ikiye ayrılmaktadır. Tek telli yani tek renk iplikte örülenler erkekler içindir ve boyları kadın çoraplarına göre daha kısadır. Geçmişte sadece doğal boyalarla boyanan yün ipliklerle örülen Rize-Hemşin çorapları günümüzde farklı ipliklerle de örülmektedir (http.2).

Görsel 2. Hemşin Kadın Çorabı
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

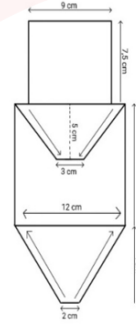
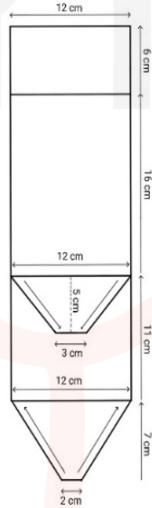
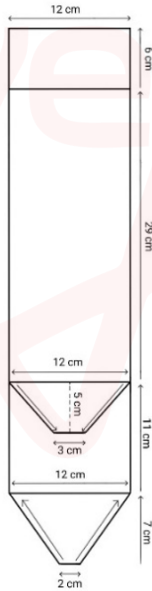

Görsel 3. Hemşin Erkek Çorabı
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Yazın koyunyünü, kışın keçi kılı kullanılan Rize-Hemşin çorabının yöresel adı “Cimil” çorabıdır. Hemşin dışında, Rize’nin Çamlıhemşin ve İkizdere ilçelerinde hala kullanılmaktadır (Öztürk,2005). Doğu Karadeniz başka illere göç veren bir bölgedir. Hemşinli kadınlar ve erkekler yaz mevsiminde memleketlerine geldiklerinde düğünlerde, yaylalarda, festivallerde Hemşin çoraplarını giyerler. Bu şekilde memleketlerine olan bağlılıklarını belirtirken aynı zamanda bu kültürü de yaşatmaya çalışırlar. Reyhane Bozkurt (KK2)’a göre, “Hemşin çoraplarında kullanılan iplikler kış mevsiminde sıcak, yaz mevsiminde ise serin tutmaktadır. Antibakteriyel özelliğe sahip olan bu çoraplar insan vücudundaki elektriği toprağa vererek rahatlama sağlamaktadır.”

Hemşin yöresinde araştırmacılar tarafından 2013 yılından bu yana yapılan araştırmalarda, çoraplarda kullanılan motifler ile aile damgaları geleneği tarihinin Türk kültür coğrafyasıyla örtüştüğü ortaya çıkarılmıştır. Hemşin çoraplarında kullanılan motif örneklerinin tamamının Sibiry’a dan Urallar’a veya Sibiry’a dan Balkanlar’a kadar Türk kültürünün yer aldığı bölgelerde görüldüğü kaydedilmektedir (http.5).

Doğu Karadeniz Bölgesi Rize iline bağlı Hemşin ilçesinde yapılan araştırmada, kayıt altına alınan 54 adet çorap örneği incelenerek, çoraplarda rastlanan Hemşin ilçesine ait uzun, orta boy ve kısa çorap ölçülerinin ve bu çorapların kompozisyon örneklerinin yer aldığı teknik çizimler bilgisayar ortamında hazırlanmıştır (Şekil 7-8-9-10-11-12-13-14).

Şekil 7. Uzun Çorap Ölçüleri

Şekil 8. Orta Boy Çorap Ölçüleri

Şekil 9. Kısa Çorap Ölçüleri

Şekil 10.Geometrik Kilim Motifli Uzun Çorap	Şekil 11.Sembolik Yıldız Motifli Orta Boy Çorap	Şekil 12.Nesneli Beşi Bir Yerde Motifli Kısa Çorap	Şekil 13.Figürlü Koç Boynuzu Motifli Orta Boy Çorap	Şekil 14.Bitkisel (Floral) Lale Motifli Orta Boy Çorap
---	---	--	---	--

				
Görsel 4.	Görsel 5.	Görsel 6.	Görsel 7.	Görsel 8.

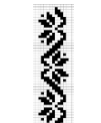
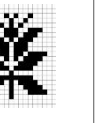
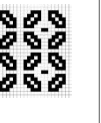
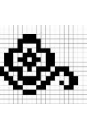
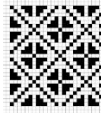
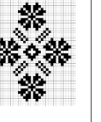
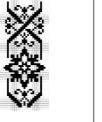
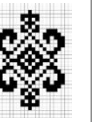
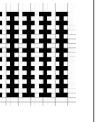
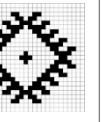
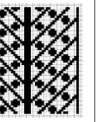
Tablo 3. Kompozisyon Özellikleri ve Boylarına Göre Rize –Hemşin Çorapları

(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Çorabın bölümlerinden biri olan burun (becek), parmakları saran kısımdır. Konç, bilekten başlayarak lastikte biter. Konç üstünde Rize-Hemşin çoraplarının % 90'ında yer alan keroç motifli kısım yer alır. Lastik kısmı ise çorabın kaymasını önlemek için örülür. Taban, çorabın arka kısmında yer alır ve burundan başlayarak bileğe kadar devam eder. Topuk bölümü, arka kısımda bulunur ve topuğu sararak bileğe kadar devam eder.

Örnekler incelendiğinde, uzun çoraplarda kullanılan kompozisyon özelliklerinin kısa ve orta boy çoraplarda da tekrarlandığı görülmektedir. Suyolu motifi keroç ve muskalardan oluşurken, çorapların yan kısımlarındaki kompozisyonunda yer almaktadır. Uzun, orta boy ve kısa çorapların örme teknikleri aynı olup, kısa çorapların kiminde lastik bilekten başlayarak, kiminde ise konçtan başlayarak örülmektedir. Kişinin ayak numarasına göre çorapların taban, burun ve topuk ölçüleri değişmektedir.

3.2. Rize-Hemşin Çoraplarında Kullanılan Motifler

BİTKİSEL (FLORAL) MOTİFLER								
1								
	Çiçek	Çam Ağacı	Sarmaşık	Lale	Çift Lale	Karanfil	Palamut Yaprığı	Çiçek
								
2	FİĞÜRLÜ MOTİFLER							
								

	Koçboynuzu	Kuğu	Koçboynuzu	Koçbaşı	Koç Başı	Kurt İzi	Akrep	Kuş Pençesi	Sinek
	GEOMETRİK MOTİFLER								
3									
	Baklava	Tren Yolu	Sepet	Altı Köşeli	Zik Zak	Kilim Deseni	Çizgili	İsimsiz	
	NESNELİ MOTİFLER								
4									
	Keroç	Köstek	Çengel	Çift Keroç	Beşi Bir Yerde	Hızır Dişi	Çakmak	Pusula	Balon
	Zincir	Muskalı	İsimsiz						
	SEMBOLİK MOTİFLER								
5									
	Yıldız	Gelin Yanağı	Çatı	Yıldız	Göz	Suyolu	Pıtrak	İsimsiz	

Tablo 4. Rize-Hemşin Çoraplarında Kullanılan Motiflerinden Bazı Örnekler

Rize-Hemşin çoraplarında kullanılan motifler ülkemizin çeşitli yörelerinde de kullanılan geleneksel motifler ile benzerlik göstermektedir. Motifler aynı olmakla birlikte, motif isimleri yöresel ağızda farklıdır. Karadeniz insanı, kültürünü, hayallerini, duygu ve düşüncelerini motiflerle çoraplara yansıtmaktadır.

RİZE-HEMŞİN ÇORAP ÖRNEKLERİNDE MOTİF ÇEŞİTLERİ			
NO	MOTİF	SAYI	%
1	Bitkisel (Floral) Motifler	8	19
2	Figürlü Motifler	7	17
3	Geometrik Motifler	8	19
4	Nesneli Motifler	11	26
5	Sembolik Motifler	8	19
TOPLAM		42	100

Tablo 5. Rize-Hemşin Çoraplarında Motif Çeşitleri

Tablo 5 incelendiğinde, Rize-Hemşin çoraplarında tespit edilen motiflerin bitkisel (floral), figürlü, nesneli, sembolik ve geometrik olduğu görülmektedir. Rize-Hemşin çorapları motif çeşitlerine göre sınıflandırıldığında, 54 adet çorap örneğinde 42 farklı motife rastlanmıştır. Bu motiflerin % 26'sını nesneli motifler, % 19'unu bitkisel (floral) motifler, % 19'unu sembolik motifler, % 19'unu geometrik motifler ve % 17'sini ise figürlü motifler oluşturmaktadır. Rize-Hemşin

çoraplarının kompozisyon özellikleri motif yönünden incelendiğinde nesneli motiflerin görülme sıklığının diğer motiflere oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

Bitkisel (Floral) motifler; çiçek, dört yapraklı yonca, karanfil, çam ağacı, sarmaşık, lale, çift lale ve palamut yaprağı, figürlü motifler; koçboynuzu, koçbaşı, kuğu, kurt izi, akrep ve kuş pençesi, geometrik motifler; baklava dilimi, sepet, altı köşeli, çizgili, tren yolu, kilim desenli ve zikzak, nesneli motifler; çakmak, keroç, çift keroç, balon, beşi bir yerde, pusula, köstek, çengel, muskalı ve zincir, sembolik motifler; yıldız, gelin yanağı, hızar dişi, su yolu, çatı ve göz motiflerinden oluşurken (Tablo 6); çoraplarda, dikey, yatay ve diyagonal motif tekrarları tespit edilmiştir.

HEMŞİN ÇORAP ÖRNEKLERİNDE MOTİFLER							
1	Floral Motifler	Sayı	%	4	Nesneli Motifler	Sayı	%
	Çiçek	11	58		Çakmak	1	3
	Dört Yapraklı Yonca	1	5		Keroç	6	17
	Karanfil	1	5		Çift Keroç	11	30
	Çam Ağacı	1	5		Beşi Bir Yerde	2	5
	Sarmaşık	2	11		Köstek	1	3
	Lale	1	5		Çengel	3	8
	Çift Lale	1	5		Muskalı	5	14
	Palamut Yaprığı	1	5		Pusula	1	3
	TOPLAM	19	100		Balon	1	3
					Zincir	4	11
2	Figürlü Motifler	Sayı	%		İsimsiz	1	3
	Koç Başı	1	7		TOPLAM	36	100
	Koç Boynuzu	6	40	5	Sembolik Motifler	Sayı	%
	Kuğu	1	7		Yıldız	3	3
Kuş Pençesi	1	7	Çatı		31	32	
Akrep	2	13	Gelin Yanağı		4	4	
Kurt İzi	2	13	Pıtrak		2	2	
Sinek	2	13	Hızır Dişi	2	2		
TOPLAM	15	100	Su Yolu	52	54		
				Göz	1	1	
3	Geometrik Motifler	Sayı	%		İsimsiz	1	1
	Baklava Dilimi	2	9	TOPLAM	96	100	
	Sepet	4	17				
	Zık Zık	1	4				
	Çizgili	7	30				
	Altı Köşeli	1	4				
	Kilim Deseni	2	9				
	Tren Yolu	5	22				
	İsimsiz	1	4				
	TOPLAM	23	100				

Tablo 6. Rize-Hemşin Çorap Örneklerinde Motiflerin Görülme Sayıları

Tablo 6 incelendiğinde bitkisel (floral) motiflerin % 58'ini çiçek motifi, % 11'ini sarmaşık motifinin; figürlü motiflerin % 40'ını koçboynuzu motifinin; geometrik motiflerin % 30'unu çizgili, % 22'sini tren yolu, % 17'sini sepet desenli motifler; nesneli motiflerin % 30'unu çift keroç, % 17'sini keroç, % 14'ünü muskalı motifi; sembolik motiflerin % 54'ünü su yolu, % 32'sini çatı motifinin oluşturduğu görülmektedir. Hemşin çorap kompozisyonlarında sırasıyla en çok kullanılan motifler, % 58'lik oranıyla çiçek motifi, % 54'lük oranıyla su yolu motifi, % 40'lık oranıyla koçboynuzu motifi, % 32'lik oranıyla çatı motifi ve % 30'luk oranlarıyla çift keroç ve çizgili motifleridir.

3.3. Rize-Hemşin Çoraplarında Kompozisyon Özellikleri

Rize-Hemşin çoraplarında motifler genellikle yatay ve dikey şeritler halinde sıralanırken bazı motifler ise çapraz veya zikzak geçişler ile bağlanır. En çok kullanılan motifler, çiçek, koç boynuzu, keroç, çatı, çizgili, yıldız ve su yolu motifleridir.

		KOMPOZİSYON TÜRLERİ		
		Dikey Kompozisyon	Yatay Kompozisyon	Diyagonal Kompozisyon
		s (%)	s (%)	s (%)
MOTİF ÇEŞİTLERİ	Bitkisel (Floral) Motifler	29 (34)	7 (17)	10 (50)
	Figürlü Motifler	14 (16)	2 (5)	2 (10)
	Geometrik Motifler	8 (9)	13 (31)	5 (25)
	Nesneli Motifler	17 (20)	19 (45)	1 (5)
	Sembolik Motifler	18 (21)	1 (2)	2 (10)
	TOPLAM	86 (100)	42 (100)	20 (100)

Tablo 7. Rize-Hemşin Çoraplarında Motif Çeşitlerinin Kompozisyon Türlerine Göre Dağılımı

Tablo 7 motif çeşitlerine göre incelendiğinde, bitkisel (floral) motifler % 34, sembolik motifler % 21, nesneli motifler % 20, figürlü motifler % 16 ve geometrik motifler % 9'luk oranıyla dikey kompozisyona; nesneli motifler % 45, geometrik motifler % 31, bitkisel (floral) motifler % 17, figürlü motifler % 5 ve sembolik motifler % 2 oranıyla yatay kompozisyona; bitkisel (floral) motifler % 50, geometrik motifler % 25, figürlü motifler % 10, sembolik motifler % 10 ve nesneli motifler % 5 oranıyla diyagonal kompozisyona sahip oldukları görülmektedir. Hemşin çoraplarının kompozisyon özelliklerine bakıldığında bitkisel (floral) motiflerin yer aldığı çoraplarda daha çok dikey % (34) ve diyagonal (% 50) kompozisyona, nesneli motiflerin yer aldığı çoraplarda daha çok yatay (% 45) kompozisyona rastlanmıştır.

Çoraplarda, koyu zemin üzerinde parlak ve canlı renklerin yer aldığı görülebilir. Malike Bozkurt (KK3)'e göre, "en çok kullanılan renkler, beyaz, pembe, sarı, kırmızı, mavi ve yeşildir". Renkler arasındaki kontrast motiflerin belirgin olmasını amaçlamaktadır. Renk seçimi yörede hem simgesel hem de estetik anlam taşımaktadır. Kırmızı renk gençliği ve hayatı, siyah renk kökleri ve geçmişi simgelemektedir.

Rize-Hemşin çorapları biçimsel olarak incelendiğinde, desenlerin en yoğun olarak yer aldığı bölüm konç kısmıdır. Ayaküstü çoğunlukla konç ile aynı örülür. Topuk ve tabanda daha sade motifler tercih edilir. Lastik ise genellikle tek renkli örülür. Lastik ve konç arasındaki kısımda ve yanlarda en çok keroç motifi yer alır. Hemşin çoraplarında kompozisyon dikey, yatay ve diyagonal ekseninde düzenlenmiştir.

		KOMPOZİSYON TÜRLERİ			TOPLAM
		Dikey Kompozisyon	Yatay Kompozisyon	Diagonal Kompozisyon	
		s (%)	s (%)	s (%)	
ÇORAP BÖLÜMLERİ	Burun (Becek)	54 (100)	-	-	54 (100)
	Ayak Sırtı	52 (96)	1 (2)	1 (2)	54 (100)
	Konç	52 (96)	1 (2)	1 (2)	54 (100)
	Lastik	7 (13)	45 (83)	2 (4)	54 (100)
	Konç Üstü	44 (81)	9 (17)	1 (2)	54 (100)
	Lastik	52 (96)	1 (2)	1 (2)	54 (100)
	Taban	52 (96)	1 (2)	1 (2)	54 (100)
	Topuk	52 (96)	1 (2)	1 (2)	54 (100)
	Yan	54 (100)	-	-	54 (100)

Tablo 8. Rize- Hemşin Çoraplarında Çorap Bölümlerinin Kompozisyon Türlerine Göre Dağılımı

Tablo 8 çorap bölümlerine göre incelendiğinde, tüm çorap burunları % 100, ayak sırtının % 96, koncun % 96, konç üstünün % 13, lastiğin % 81, tabanın % 96, topuğun % 96 ve yanın % 100 oranında dikey kompozisyona; konç üstünün % 83, lastiğin % 17 ve ayak sırtı, konç, taban ve topuğun % 2 oranında yatay kompozisyona; konç üstünün % 4, ayak sırtı, konç, lastik, taban ve topuğun % 2 oranında diyagonal kompozisyona sahip olduğu görülmektedir.

Rize-Hemşin çoraplarının yan kısımlarında dikey olarak sağ ve sol kısımda suyuolu denilen birbirine sırtını dönmüş keroç ve muska motifleri yer alır. Lastik (konç üstü) kısmındaki motiflerin çoğu yatay kompozisyonda arka arkaya

tekrarlanırken, diyagonal kompozisyonlara da rastlanmıştır. Rize-Hemşin çoraplarının topuk ve taban kısımlarında genellikle çatı, çizgili, kareli, kuş pençesi ve tren yolu motifleri kullanılır. Çorabın burun (becek) kısmı suyunun başlangıcı olarak örülür. Çorabın konç kısmında çeşitli motifler kompozisyon oluştururken lastik kısmının altında tek ya da çift sıra, çift taraflı keroç motifleri kullanılarak lastik örmeye çorap tamamlanır. Reyhane Bozkurt (KK2)'a göre, "çoraplarda iki farklı motif oluşturma tekniği vardır. Birincisi; motifin örgü yapılırken oluşturulması, ikincisi ise "çalıklı" denilen ve motifin işleme yapılarak renklendirildiği tekniktir. Çalıklı tekniğinde ilmek alınmadan şişe renkli iplik dolanarak motif oluşturulur".

Bir motif, bir çizgi boyunca 'düzenli bir şekilde' tekrar ettiğinde bir desen oluşur. Bir desen, tek bir çizgi boyunca düzenlenmiş bir modeldir ve bu nedenle tek boyutludur. Birbirine paralel yerleştirilmiş birkaç özdeş motif, iki boyutlu bir desen oluşturur (Washburn ve Crowe,1988). Çoraplardaki teknik özellikleri incelendiğinde, beş şiş kullanılarak örülen çoraplar sık örgü ile örülerek sıcak tutması ve desen netliği sağlar. Çoraplar, kışın sıcak ve yazın serin tutması için doğal koyun yünü, keçi kılı ve pamuktan örülür. En çok düz örgünün kullanıldığı çoraplar dikişsizdir. Motifler bilekten lastiğe kadar olan bölümde daha yoğundur. Desenler genellikle simetrik. Ritmik düzenlemeler tekrar ederek çorap kompozisyonunu güçlendirmektedir. Az sayıda rengin kullanıldığı çoraplarda zengin kompozisyonlar oluşturmak için zıt renkler kullanılır. Çoraplardaki renk ve motifler yöresel kimliğin bir göstergesi olarak ta kullanılmaktadır.

3.4. Rize- Hemşin Çorap Kompozisyonlarında Simetri Kullanımı

Zengin bir bölgesel dilin ve kültürel hafızanın taşıyıcısı olan geleneksel Rize-Hemşin çorapları, sadece giyim eşyası değildir. Örgü motifleri ve motiflerin yerleşiminde dikkat edilen simetri anlayışı bu çorapların en dikkat çekici özelliklerindendir. Doğadaki canlılardan ve objelerden esinlenilerek stilize edilen motifler dengeli olarak yerleştirilir. Çoraplardaki kompozisyon görsel bir dengeye sahiptir ve motiflerin anlaşılmasında büyük rol oynar.

		Burun (Becek)	Ayak Sırtı	Konç	Lastik		Taban	Topuk	Yan
					Konç Üstü	Lastik			
		s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)
SİMETRİ TÜRLERİ	Yansıma Simetrisi	54 (100)	34 (63)	34 (63)	9 (29)	49 (91)	53 (98)	54 (100)	54 (100)
	Dönme Simetrisi	-	-	-	-	-	-	-	-
	Öteleme Simetrisi	-	15 (28)	15 (28)	22 (71)	5 (9)	1 (2)	-	-
	Ötelemeli- Yansıma Simetrisi	-	5(9)	5(9)	-	-	-	-	-
	TOPLAM	54 (100)	54 (100)	54 (100)	31 (100)	54 (100)	54 (100)	54 (100)	54 (100)

Tablo 9. Rize-Hemşin Çoraplarının Bölümlerine Göre Dikey Kompozisyon Simetri Türlerinin Dağılımı

Tablo 9 dikey kompozisyona göre incelendiğinde, çorap bölümlerinden burunun % 100, ayak sırtının % 63, koncun % 63, konç üstünün % 29, lastiğin % 91, tabanın % 98, topuğun % 100 ve yanın % 100 oranında yansıma simetrisine; ayak sırtının % 28, koncun % 28, konç üstünün % 71, lastiğin % 5 oranında öteleme simetrisine; ayak sırtının % 9 ve koncun % 9 oranında ötelemeli yansıma simetrisine sahip olduğu görülmektedir. Dikey kompozisyonda en fazla yansıma simetrisine rastlanmış, dönme simetrisine rastlanmamıştır.

Tasarımda denge ve düzene dair görsel etkilerin güçlendirilmesini sağlamak amacıyla kullanılan simetri, geometrik ve strüktürel niteliklerin ve tasarım sürecine dair yöntemlerin çeşitlenmesi amacıyla kullanılabilen bir yoldur (Horne,2000). Bir çizginin her iki tarafında meydana gelen bir motifin ayna yansımaları dikey veya yatay olabilir. Bu yansımanın gerçekleştiği çizgi 'yansıma çizgisi' olarak bilinir (Grunbaum ve Shephard,1987). Motif soldan sağa yansıtılırsa dikey bir yansıma meydana gelir, böylece dikey bir yansıma eksenine sahip olur (Washburn ve Crowe,1988).Çoraplarda motiflerin dikey bir düzenle tekrarlanması, desenlerin çorabın burnundan başlayarak yukarı doğru yani dikey olarak yerleştirilmesiyle oluşmaktadır. İnce ya da kalın çizgiler, aynı motifin dikey bir hat boyunca

aralıklı olarak dizilmesi, şekillerin ritmik dizilimi, dikey uzayan dallar veya çiçekler Rize-Hemşin çoraplarında sıkça karşılaşılan kompozisyonlar arasında yer almaktadır.

		Burun	Ayak Sırtı	Konç	Lastik		Taban	Topuk	Yan
		s (%)	s (%)	s (%)	Konç Üstü	Lastik	s (%)	s (%)	s (%)
		s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)
SİMETRİ TÜRLERİ	Yansıma Simetrisi	-	25 (46)	25 (46)	22 (100)	-	-	-	-
	Dönme Simetrisi	-	2 (4)	2 (4)	-	-	-	-	-
	Öteleme Simetrisi	-	19 (35)	19 (35)	-	-	-	-	-
	Ötelemeli- Yansıma Simetrisi	-	8 (15)	8 (15)	-	-	-	-	-
	TOPLAM	-	54 (100)	54 (100)	22 (100)	-	-	-	-

Tablo 10. Rize-Hemşin Çoraplarının Bölümlerine göre Yatay Kompozisyon Simetri Türlerinin Dağılımı

Tablo 10 yatay kompozisyona göre incelendiğinde, çorap bölümlerinden ayak sırtının % 46, koncun % 46, lastik (konç üstü) % 100 oranında yansıma simetrisine; ayak sırtının % 4, koncun % 4 oranında dönme simetrisine; ayak sırtının % 35, koncun % 35 öteleme simetrisine; ayak sırtının % 15 ve koncun % 15 oranında ötelemeli-yansıma simetrisine sahip olduğu görülmektedir. Yatay kompozisyonda en çok yansıma simetrisine rastlanmış, çorap bölümlerinden burun, taban, topuk, lastik ve yanda dönme, öteleme ve ötelemeli-yansıma simetrisine rastlanmamıştır.

Simetri eksenini yatay ise, motif bu eksenin üstünde ve altında yansıdığı gibi yatay bir yansıma meydana gelir. Desenler, hem dikey hem de yatay yansımaları aynı anda akan motifler sergileyebilir (Washburn ve Crowe,1988).Çoraplarda motiflerin yatay bir düzenle tekrarlanması, desenlerin çorabın önünde ve arkasında, bilekten yukarıya veya aşağıya doğru paralel çizgiler ya da bantlar halinde dizilmesiyle oluşmaktadır.

		Burun	Ayak Sırtı	Konç	Lastik		Taban	Topuk	Yan
		s (%)	s (%)	s (%)	Konç Üstü	Lastik	s (%)	s (%)	s (%)
		s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)	s (%)
SİMETRİ TÜRLERİ	Yansıma Simetrisi	-	-	-	-	-	-	-	-
	Dönme Simetrisi	-	-	-	-	-	-	-	-
	Öteleme Simetrisi	-	-	-	-	-	-	-	-
	Ötelemeli- Yansıma Simetrisi	-	11 (100)	11 (100)	22 (100)	-	-	-	-
	TOPLAM	-	11 (100)	11 (100)	22 (100)	-	-	-	-

Tablo 11. Rize-Hemşin Çoraplarının Bölümlerine göre Diagonal Kompozisyon Simetri Türlerinin dağılımı

Tablo 11 diagonal kompozisyona göre incelendiğinde, çorap bölümlerinden ayak sırtının % 100, koncun % 100 ve lastik (konç üstü) % 100 oranında ötelemeli-yansıma simetrisine sahip olduğu görülmektedir. Diagonal kompozisyonda yalnızca ötelemeli-yansıma simetrisine rastlanmış, diğer simetri türlerine rastlanmamıştır.

Çoraplarda diagonal kompozisyon estetik açıdan dinamik bir görünüm sağlarken, dikey ve yatay kompozisyonlardan farklı bir tasarım sunmaktadır. Desenler sağ üstten sol alta ya da tam tersi yönle doğru çorap boyunca uzanırken, motifler diagonal eksenle dizilerek hem dengeli hem de hareketli görüntü oluşturmaktadır.

4. Sonuç

Rize'nin Hemşin ilçesinde çorap örücülüğü sanatının tarihi çok eskilere dayanmakta olup yüzyıllardır süregelmektedir. Çorap örme sanatında kullanılan motiflerin kompozisyonlarını ülkemizin çeşitli yörelerinde de kullanılan geleneksel motifler oluşturmaktadır. Bu motiflerin benzerlerine Rize-Hemşin çoraplarında da rastlamak mümkündür. Bu motiflerden bazıları; muska, su yolu, yıldız, göz, koçboynuzu, lale, çengel, papatya, kilim deseni, kuğu, çatı motifleridir. Bunların dışında, bitkisel (Floral) motifler; çiçek, dört yapraklı yonca, karanfil, çam ağacı, sarmaşık, lale, çift lale ve palamut yaprağı, figürlü motifler; koçboynuzu, koçbaşı, kuğu, kurt izi, akrep ve kuş pençesi, geometrik motifler;

baklava dilimi, sepet, altı köşeli, çizgili, tren yolu, kilim desenli ve zikzak, nesnel motifler; çakmak, keroç, çift keroç, balon, beşi bir yerde, pusula, köstek, çengel, muskalı ve zincir, sembolik motifler; yıldız, gelin yanağı, hızar dişi, su yolu, çatı ve göz motiflerinden oluşurken; çoraplarda, dikey, yatay ve diyagonal motif tekrarları tespit edilmiştir.

Rize'nin Hemşin ilçesinde çorap örmede kullanılan iplikler doğal yündür. Uzun, orta boy ve kısa çoraplar olarak örülen çoraplarda sosyal medyanın gelişmesiyle farklı motifler de kullanılmaya başlanmıştır. Eskiden doğal yöntemlerle boyanan iplikler artık satın alınarak kullanılmaktadır. Çorap örme işlemi burundan başlayarak yapılmaktadır. Kadın çorapları genellikle renkli, erkek çorapları ise tek renklidir. Hemşin ilçesinde halk hala bu çorapları giymektedir. Çorabın bitim işlemi genellikle lastik örme ile yapılır. Bazı uzun çoraplarda ise lastik yer almaz.

Bu araştırma; Rize'nin Hemşin ilçesinde yer alan ve ulaşılabilen geleneksel el örgüsü 54 adet kadın çorabı üzerinde yapılmıştır. Çoraplar, kompozisyon özellikleri ve simetri türleri bakımından incelenmiştir. Giriş bölümünde çorap örücülüğü ve simetri ile ilgili kavramlar ele alınmıştır. Rize-Hemşin çoraplarında yer alan motifler isimleriyle birlikte tablolştırılmış, çorap çeşitleri ve çorap boyları ile ilgili çizimler yapılarak örnekler verilmiştir.

İncelenen çoraplarda dikey, yatay ve diyagonal kompozisyonlar yer almaktadır. Çoraplar bölümlerine göre incelendiğinde, tüm çorap burunlarının % 100, ayak sırtının % 96, konçun % 96, konç üstünün % 13, lastiğın % 81, tabanın % 96, topuğın % 96 ve yanın % 100 oranında dikey kompozisyona; konç üstünün % 83, lastiğın % 17 ve ayak sırtı, konç, taban ve topuğın % 2 oranında yatay kompozisyona; konç üstünün % 4, ayak sırtı, konç, lastik, taban ve topuğın % 2 oranında diyagonal kompozisyona sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, dikey kompozisyonda en fazla yansıma simetrisine rastlanırken, dönme simetrisine rastlanmamıştır. Yatay kompozisyonda en çok öteleme ve yansıma simetrisine rastlanırken, çorap bölümlerinden burun, taban, topuk, lastik ve yanda dönme ve ötelemeli-yansıma simetrisine rastlanmamıştır. Diyagonal kompozisyonda yalnızca ötelemeli-yansıma simetrisine rastlanmış, diğer simetri türlerine rastlanmamıştır.

Rize-Hemşin çoraplarının kompozisyonunu oluşturan simetri türleri, yansıma, öteleme ve ötelemeli yansıma simetrileridir. Çorapların burun bölümlerinde yansıma simetrisi, ayak sırtı bölümlerinde, yansıma, öteleme ve ötelemeli yansıma simetrisi, konç bölümlerinde, yansıma, öteleme ve ötelemeli yansıma simetrisi, lastik bölümünde yansıma ve öteleme simetrisi, tabanda yansıma simetrisi ve topukta yansıma simetrisi, çorap kompozisyonlarında ise çoğunlukla dikey ve yatay kompozisyon tespit edilmiştir. Genellikle kompozisyon ve motif bakımından simetrik olan çoraplarda en fazla öteleme ve yansıma simetrisi yer alır.

Rize-Hemşin çorapları incelendiğinde, kompozisyon ve kullanılan motifler ile yöre kültürü çıkarımı yapılabilmektedir. Rize-Hemşin çoraplarını özellikli kılan yalnızca kompozisyonlarda kullanılan simetriler değildir. Bu çorapları Anadolu'nun diğer çoraplarından ayıran en önemli özelliğı, çorapların her iki yanında ve ucunda var olan sağlı sollu yerleştirilmiş keroç motifinden oluşan su yolu ile lastik bölümünde yer alan bir veya iki sıra çift keroç motifleridir. Araştırma, Rize-Hemşin çoraplarındaki simetri izlerini ve çorap örmenin kompozisyonlardaki simetrilerle anlam kazandığını göstermektedir.

Bu konunun seçiminde, kültürümüz içinde yüzyıllardır çeşitli dokuma ve örmelerde kullanılmakta olan simetriye, çoraplarla ilgili yapılmış daha önceki araştırmalarda rastlanmamış olması etkili olmuştur. Araştırma, konuyla ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalara ışık tutması açısından önem taşımaktadır.

Kültürel değeri taşıyan, bölge turizmine ve ekonomisine katkısı büyük olan Rize-Hemşin çorapları coğrafi işarete sahiptir ve yaşatılması için bölge halkı ile resmi kurum yöneticileri oldukça büyük çaba göstermektedir. Geleneksel ürünlerin kullanımının her geçen gün azalmakta olduğu günümüzde, bu ve benzeri çalışmalar ile tespit edilen, kültürel kimliğimizi yansıtan çorap motiflerinin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması için arşivlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akpınarlı, F., (1995). “El Örgüsü Çorapların Teknik Desen Renk ve Kullanım Özellikleri” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi), 17.
- Akpınarlı, F. ve Ortaç, H.S., (2008). “Sivas El Örgüsü Çorapların Motif ve Kompozisyon Özellikleri”
- Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri Sivas 27-31 Ekim, Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Akpınarlı, F., (2008). “Akşehir El Örgü Çoraplarında Motif ve Kompozisyon Özelliklerinin İncelenmesi”, I. Uluslararası Selçukludan Günümüze Akşehir Kongresi ve Sanat Etkinlikleri, Konya.
- Arslan, P. ve Akpınarlı, F., (2020). “Karadeniz Çalıklı Teknikli Çorapların Tasarım Özellikleri”, İdil Dergisi, 0 (65), s. 166.
- Bush, N., (1994-2011). Folk Sock: The History & Techniques Of Handknitted Footwear, Printed In China C&C Offset.
- Craik, J., (1998). Identity Gender & Culture, Routledge is an imprint of Taylor & Francis,
- Diyarbakırlı, N., (1969). *Türk Sanatlarının Kaynaklarına Doğru*, Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri II, s. 111-204.
- Diyarbakırlı, N., (1972). *Hun Sanatı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.
- Eroğlu, M.A. ve Akpınarlı, F., (2023). “Makedonya Örmek Kültüründe Hayvan Figürlü Çoraplar”, VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches, Yıl/Vol. 8, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2023.
- Grunbaum, B. & Shephard, G.C.,(1987). *Tilings and Patterns*, New York:W.H.Freeman And Company.
- Gülfidan, K., (2022). İç Mimari Yüzey Tasarımında Simetri Algoritmalarının Kullanımına Yönelik Bir Model Önerisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İç Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Horne, C. E., (2000). Geometric Symmetry in Pattern and Tilings. Woodhead Publishing Ltd and CRC Press LLC.
- Koca, E. ve Kırkıncıoğlu, Z., (2021). “Biçimsel Özellikleri ile Anlamlandırılan Bir Giysi: Yarlık” Millî Folklor, 129, 192-203.
- Koç, F. ve Koca, E., (2016). “Halk Giyim Kuşamının Yok Olmasına İlişkin Nedenler ve Koruma Altına Alınması Gerekliğinin 5N1K Yöntemi İle Analizi”, TURKISH STUDIES -(Prof. Dr. Hayati Akyol Armağanı), 11/2 , 755-778. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9274> .
- Koç, F. ve Koca, E., (2019). Gelenekli Halk Giyim Kuşamında Yozlaşmaya Yönelik Bazı Tespitler, *24 Kasım Başöğretmen Uluslararası Eğitim ve Yenilikçi Bilimler Sempozyumu 23-24 Kasım Ankara*, 165-175.
- Lederman, L. M. ve Hill, C. T. (2004). *Symmetry And The Beautiful Universe*. Prometheus Books.
- Makovicky, E. (2016). Symmetry Through the Eyes of the Old Masters. De Gruyter.
- Mead, M., (1963). People and Places, New York: A Bantam Book.
- ORVİRK, O.G. ve STINSON, R.T.,(2017). *Sanatın Temelleri-Teori ve Uygulama*, (çev. Nur Bakır Kuru, Ali Kuru), Karakalem Yayınevi.
- Özbel, K., (1945-1980). *El Sanatları I Anadolu Çorapları*. Kılavuz Kitaplar: IX, C.H.P. Halkevleri Bürosu.
- Öztürk, Ö., (2005). *Karadeniz: Ansiklopedik Sözlük*, Heyamola Yayınları, s. 506. Journal of Fine Arts, S1, n.7.

Parchegani ,R.,(2015). Soyut Resimde Simetri, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik Tezi. Ankara.

Simonian, H. (ed), (2007). *The Hemshin: History, Society and Identity in The Highland of Northeast Turkey*, Routledge.

Tavman, M., (1994). “The Development Of FlatBed Machine Technology And Knitted Fabric Design”. Yayımlanmamış Doktora Tezi. The University of Manchester/Institute of Scienceand Technology, Department of Textiles, England.

Washburn, D.K., & Crowe, D.W.,(1988). *Symmetries of Culture: Theory and Practice of Plane Pattern Analysis*, Seatle, WA: University of Washington Press, 20-65.

Weyl, B. Y. H., (1989). *Symmetry*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

Kaynak Kişiler

(KK1) Sevil Bekar, 1976 doğumlu, Hemşin Kaymakamlığı Halk Eğitim Merkezi Kursu Usta Öğreticisi
(Görüşme Tarihi: 5 Şubat 2025, Hemşin/Rize).

(KK2) Reyhane Bozkurt, 1968 doğumlu, Çorap Örucülüğü Alanında Kültür Bakanlığı Soyut Olmayan
Kültürel Miras Taşıyıcısı Hemşin Kaymakamlığı Halk Eğitim Merkezi Kursu Yürütücüsü El Sanatları
Ustası ve Usta Öğreticisi (Görüşme Tarihi: 5 Şubat 2025, Hemşin/Rize).

(KK3) Malike Bozkurt, 1964 doğumlu, Ev hanımı (Görüşme Tarihi: 5 Şubat 2025, Zafer Mahallesi. Yukarı
Bulep Köyü. Pazar/Rize).

İnternet Kaynakları

http. 1. www.harita.gen.tr

http. 2. www.hemsin.gov.tr

http. 3. www.kocaelirizelilerdernegi.com

http. 4. www.rize.gov.tr

http. 5. www.rize.ktb.gov.tr

Görsel Kaynaklar

Görsel 1: www.harita.gen.tr

Tablo 2: Washburn, D.K., & Crowe, D.W.,(1988). *Symmetries of Culture: Theory and Practice of Plane Pattern Analysis*, Seatle, WA: University of Washington Press, 20-65.